

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Differences africaines, ombres chinoises

Naerebout, F.G.

Citation

Naerebout, F. G. (1995). Differences africaines, ombres chinoises. *Frons. Blad Voor Leidse Classici*, 15(3), 21-28. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/11091>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/11091>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

nu mijn enige liefde zijn." Goed zo, Molhuis; ga voort de goden te erkennen.
Zie, ik vergeef u; toorn betaamt niet een Godin.

Deventer.

—
Si potes atque vacas, Mavortis luce, secunde
hora ad me venias. Sed quoque luna placet.

Als je kunt en tijd hebt, kom dan dinsdag om twee uur naar mij toe. -Maar
Maandag is ook goed.

—
Discipulum quondam, mox ipsum, docte, magistrum,
Laetari laetor, qui modo doctor eram.

Dat jij, geleerde, eens leerling, weldra zelf meester, blij bent, maakt mijn blij,
die kort geleden je leraar was.

—
Ik hoop dat ik hiermee althans uw nieuwsgierigheid heb gewekt, en voor
diegenen die ook altijd de rest van het door mij als eerst vermelde gedicht ver-
geten, sluit ik af met het eind ervan.

*Zij zegt, dat dat geen werk is voor een man.
En 'k voel me hulp'loos en vol zelfverwijt,
Als zij mijn lang verwende onpraktischheid
Verwent met wat ze toverde in de pan.*

*En steeds vereerde ik Hem, die zich ontvouwt
Tot feeërie van wereld, kunst en weten:*

*Als zij me geeft mijn bordje havermout,
En 'k zie, haar vingertoppen zijn gespleten,*

*Dan voel ik éénzelfde adoratie branden
Voor Zon, Bach, Kant, en haar vereelde handen.*

DIFFERENCES AFRICAINES, OMBRES CHINOISES¹

F. Naerebout

Martin Bernal's *Black Athena* is, voorzichtig uitgedrukt, een geruchtmakend boek. En invloedrijk: Constanze Witt van de University of Virginia sprak onlangs zelfs van de *Bernalization of popular culture* en citeerde een anonieme Amerikaanse scholier: *but the Greeks were black, I saw it on TV*. Dat is zeker een verkeerde voorstelling van wat Bernal zegt in *Black Athena*, maar een boek waarvan de ideeën in ruime kring verbasterd raken, zonder dat iemand het gelezen heeft (want het is knap onleesbaar), is een belangrijk boek. In dit inmiddels tweedelige werk², beweert Bernal dat de invloed van Egypte op de Griekse wereld veel groter was dan de 'Arische' *Allertumswissenschaft* heeft willen erkennen, en dat Egypte 'zwart' was: een veel meer Afrikaans land dan de 'Arische' Egyptologen wensten toe te geven. Het eerste is niet eens zo erg controversieel: het idee van 'oriëntaalse' invloed op Griekenland is algemeen geaccepteerd, en de strijd gaat dus om het wanneer, het vanwaar en het hoeveel, waarbij Bernal consequent de meest extreme positie inneemt. Een stormpje in een glaasje water. In combinatie met het tweede punt ontstaat echter een explosief mengsel, zeker in de VS, waar het simpele woord *black* buitengewoon heftige emoties weet los te maken.

Bernal: één persoon die de hele historiografie (in de zin van metahistorie) én historie én archeologie én filologie van de hele oostelijke Méditerranée behandelt, gaat dat wel goed? In ieder geval niet helemaal, want dat lijkt me een onmogelijkheid.

¹ Na er ooit van beschuldigd te zijn altijd te moeilijke titels vol enge buitenlandse woorden aan mijn stukken voor de FRONS te geven, dacht ik mijn naam in dezen meer eer aan te doen. 'Differences Africaines' is gebaseerd op een boek van David Moore Chioni, *Difference Africaine: Martin Bernal's Black Athena, Derrida, Glissant, Griaule, Diop*, St. Louis 1991. 'Ombres Chinoises' is de titel van een befaamd boek van Simon Leys, over het moderne China, ook prima bruikbaar voor andere varianten van het Chinees schimmenspel. Lees verder.

² Martin Bernal, *Black Athena, The afroasiatic roots of classical civilization, vol. 1: the fabrication of ancient Greece 1785-1985*, 1987, en vol.2: *the archaeological and linguistic evidence*, 1991. Bernal heeft een derde deel aangekondigd, 'to be published shortly', over de Egyptische etymologie van een groot aantal Griekse woorden. Eerder had Bernal het over vier delen, dus misschien komt er nog meer. Tussendoor is nog verschenen: *Cadmean letters: the transmission of the alphabet to the Aegean and further West before 1400 BC*, Winona Lake 1990.

Misschien helemaal niet. Inmiddels zijn van vele kanten forse gaten in Bernal's boek geschoten, al is de kritiek bijna altijd gemengd met lofprijzingen³. Of deze gaten ook fataal zijn voor de gehele structuur van *Black Athena* kan ik onvoldoende beoordelen. Bernal zelf vat de situatie aldus samen: "according to my estimate, 2/5ths of classicists and ancient historians of the Mediterranean spit at the mention of my name and make apotropaic gestures when they hear the title *Black Athena*. Another 1/5th disagree with a number of particulars but think that I am generally headed in the right direction. The remainder are uncertain but tend to believe I am wrong in many respects. However—and here they are the glory of their professions—they maintain that it is a good thing that these issues have been raised and that I should be given a fair hearing"⁴. Een aardige samenvatting, alleen 'vergeet' Bernal de overwegend negatieve reacties van de zijde van de Egyptologen te vermelden. Die zijn op zich niet ontevreden over de ereplaats die aan Egypte toebedeeld wordt, maar menen dat Bernal zich heeft vergalopperd door zich teveel in te laten met details, archeologisch en linguïstisch, waar zijn kennis tekort schiet. Met name zijn avonturen met de etymologie staan ter discussie, en het is dan ook niet niks, om van 60 procent van het Grieks aan te tonen dat het semitisch of Egyptisch leengoed is, ongeveer *fifty-fifty*.

In een recent debat georganiseerd door de *American Historical Association*, waarvan Peter Piccione zojuist verslag deed op Internet, lijkt Bernal op sommige punten wat op te schuiven in de richting van het midden: hij reageerde op kritiek met het milde "I have never written or said that everything Greek is actually Egyptian, all I maintain is that Egypt and Syro-Palestine were central to the formation of Greek civilization, not that Greece is a mere projection of these parts of Africa and Asia (...) I do not do this on a basis of proof but on one of competitive plausibility which is all that one can hope for when dealing with such distant periods." Vervolgens poogde hij *Black Athena* tot onderdeel van een algemene trend te maken: "Externally the increasing lack of respectability of racism and anti-Semitism in academic circles has removed the ideo-

³ Zie naast individuele recensies de bundel onder redactie van M.M. Levine, *The challenge of Black Athena to classics today*, 1989 (Arethusa special issue, ook afzonderlijk uitgegeven). Mary Lefkowitz en Guy Rogers hebben een verzameling essays over Black Athena, inzake alle aspecten, met inbegrip van de linguïstiek, Egyptologie, enz., geredigeerd die ergens tegen het einde van 1995 zal verschijnen bij de University of North Carolina Press. Verder bestaan er een tweetal video's helemaal aan *Black Athena* gewijd, één met interviews met specialisten, één met een compleet congres (non vidi).

⁴ Deze en volgende citaten van Bernal, tenzij anders aangegeven, zijn ontleend aan het bericht "Bernal responds" in de Ancient Near East-discussielijst op Internet (ook voor niet-abonnees in de UB via WWW op te browsen).

logical underpinnings of the idea of a pure and purely European Greece. The most striking examples of the new open mindedness are *The Orientalizing Revolution* by Walter Burkert, the leading authority on Greek religion and Sarah Morris's *Daidalos and the Origins of Greek Art*. Burkert's work appeared in German in 1984 and Morris began her project, long before she encountered *Black Athena*. I was unaware of their work when I published volume I. Thus, *Black Athena* should not be seen as completely erratic, it clearly belongs to a wider movement. However, Burkert still tries to cram "oriental" influence on Greece into a single century safely after 776 BCE and he like Sarah Morris neglects Egypt almost entirely. As an outsider I have been less constrained by conventional wisdom than even the boldest professionals and in this way, I think I serve a useful function⁵.

Mooie woorden, maar kijken we goed, dan geeft Bernal zijn critici slechts op enkele ondergeschikte puntjes gelijk. Een fundamentele vraag of een handje archeologische artefacten, of een etymologische relatie, zelfs indien algemeen geaccepteerd als juist, überhaupt wel gebruikt mag worden als een indicatie van 'invloed', blijft onbeantwoord. Ondertussen neemt hij nog steeds een extreme positie in, en houdt hij voet bij stuk dat Griekenland in een culturele afhankelijkheidsrelatie staat tot Egypte, zoals Japan tot China. En dat Egypte 'black' is, al had hij in 1989 nog, na pittige kritiek van de (zwarte) kenner van zwarten in de antieke wereld, Frank Snowden, toegegeven dat *Egyptian Athena* eigenlijk een betere titel was. De verantwoordelijkheid schoof hij af op de uitgever, die gezegd zou hebben: "Blacks no longer sell. Women no longer sell. But black women still sell"⁶.

Die uitgever, en misschien ook Bernal zelf, zag brood in een 'black Athena'. Maar spelen er, behalve commerciële argumenten, ook cultuur-politieke sentimenten mee? Dat Bernal een strijder is tegen racisme in de wetenschap steekt hij niet onder stoelen of banken; dat hoeft ook niet, al is het jammer dat zijn opponenten gauw in een kwade reuk komen te staan, al zijn hun argumenten zo objectief als maar zijn kan. Maar waar staat Bernal met zijn boek ten opzichte van het zogenaamde Afrocentrisme? Daar lijkt hij de vingers niet aan te willen branden, nu nog minder dan in 1989, en zijn positie is ook verre van duidelijk. Het is echter zeer evident dat rond zijn werk allerlei figuren elkaar vinden die in de hitsige sfeer van *political correctness* het ene racisme door het andere vervangen. Voor het Blacology [sic] Speaking

⁵ Vergelijk zijn 'All I can claim for this volume is that it has provided a case to be answered', *Black Athena* vol. 1, 443. Helemaal waar; jammer dat Bernal zich in het door hem uitgelokte debat nogal star opstelt.

⁶ Bernal in M.M. Levine (ed), *The challenge of Black Athena to classics today*, 1989.

Committee dat bij een tentoonstelling demonstreerde omdat daar verborgen werd gehouden dat Ramses II zwart was (niets van verzonnen, de werkelijkheid is gek genoeg), is Bernals werk koren op de molen. Los van Bernals intenties speelt *Black Athena* een nogal onappetitelijke rol in de in de VS vaak zeer geprononceerde aanval op gevestigde disciplines en schoolvakken, de klassieke voorop. Ik kan hier slechts een zeer onvolmaakte indruk geven van het inmiddels erg ingewikkelde debat, waar inhoudelijke en ideologische zaken kriskras door elkaar lopen, maar één ding moge duidelijk zijn: ook de classicus kan niet om *Black Athena* heen.

Iets heel anders en toch ook weer niet: dit voorjaar zal bij uitgeverij Ambo een nieuw handboek oude geschiedenis, getiteld *De Oudheid*, verschijnen. Ik ben medeauteur van dat boek, maar ik ben het niet met de titel eens: naar mijn mening (en die van niemand anders, helaas) had die *Oudheid* moeten luiden. In het handboek wordt namelijk een poging gedaan de mediterrane wereld in een bredere geografische context te plaatsen, waarbij Azië een vrij belangrijke plaats krijgt toebedeeld. Immers, het is bovenal in Azië dat we urbane samenlevingen, en op een gegeven moment staten vinden die zich goed met de ontwikkelingen in Voor-Azië, Egypte en Zuid-Europa laten vergelijken. 'De Oudheid' associeer ik direct met Grieken en Romeinen, weglating van het lidwoord had de vanzelfsprekendheid van die associatie ter discussie helpen stellen.

Naar mijn weten is een vrij ruime aandacht voor wat zich gelijktijdig met de oude geschiedenis in traditionele zin afspeelt elders in de wereld nog niet eerder in een Nederlandstalig handboek vertoont. Maar het is verder niet echt nieuw: een ouwe getrouwe als Chester Starr geeft in zijn *A history of the ancient world*, voor het eerst gepubliceerd in 1965 en *still going strong*, ongeveer een 8 procent van de tekst aan China en Indië. En er zijn wel meer voorbeelden van dat soort 'wereldgeschiedenis' te vinden. In Azië is 'oude geschiedenis' in principe de geschiedenis van Azië. Diegenen die zich daar (een beetje als zonderlingen) op Voor-Azië, de Griekse en de Romeinse wereld concentreren, pleiten voor de integratie daarvan in een wereldgeschiedenis van de Oudheid. Niet zo lang geleden in Leiden nog professor Mariko Sakurai uit Tokyo.

Toch lijkt een bredere blik gedurig uit de mode geraakt te zijn, en in onze wereld van voortdurend groeiende specialisatie zelfs een beetje suspect geacht te worden, voorzover het in deze eeuw überhaupt serieus genomen is. Neem het lot van Arnold Toynbee: noch de historici, noch de geschiedfilosofen nemen de man nog serieus,

terwijl hij toch van 1920 tot 1961 heeft geploeterd aan zijn *A study of history* en daar zelf grote verwachtingen van koesterde. Hij riep Thucydides, Herodotus en Polybius (in die volgorde) aan als de inspiratoren en schutspatronen van zijn alomvattende geschiedschrijving, maar het heeft niet mogen baten. Grensoverschrijdingen zijn suspect: een verzamelwerk door vele specialisten, dat mag (al lijkt ook daarvoor het enthousiasme slechts matig), maar een in tijd en ruimte breed opgezette studie door één of twee auteurs is een tot falen gedoemd, noodzakelijkerwijs gebrekkig produkt. Dat 'gebrekkig' is zeker waar: zelfs voor een uiteindelijk toch maar klein brokje van de wereldgeschiedenis als 'het Romeinse Rijk' is natuurlijk niemand te vinden die 'de literatuur' kan overzien, laat staan kan beheersen of er op meerdere terreinen actief aan bijdragen. Een enkel bijzonder brein komt nog een heel eind, maar echt de boel bijhouden is simpelweg fysiek onmogelijk.

Aan de andere kant is het juist de niet te stuiten, of in ieder geval niet terug te draaien ontwikkeling in de richting van hyperspecialisatie die luider dan ooit vraagt om de synthese. Iemand moet een poging doen, hoe gebrekkig ook, om de vele losse draden bijeen te nemen en er een tapijtje van te knopen. Dan is vervolgens niemand tevreden, maar het moet toch. Dergelijke syntheses dienen op verschillende niveaus te worden uitgevoerd: je kan een synthese schrijven over de Griekse wereld in de 4de eeuw v.C., maar ook over Eurazië tussen 500 v.C. en 500 n.C. Maar zeker bij een synthese die 'de wereld' of in ieder geval flinke lappen daarvan in het oog vat, botst men voortdurend op de grenzen tussen disciplines, die scherp bewaakt worden door wachters die zichzelf die taak hebben opgelegd.

Een eerste voorbeeld: ik meldde mij op Internet op de Early Medieval China-discussielijst met enkele vragen omtrent Chinese kronieken. Ene Kordosis heeft een aantal zaken beweerd over de connecties tussen de Griekse en de Chinese wereld, op grond van die teksten, en aangezien ik twijfelde aan Kordosis' dateringen vroeg ik bescheid over auteurs, datering van inhoud, laatste redactie, oudste manuscript, enzovoort. En wat de maatgevende moderne edities waren, want daar zweeg Kordosis over. Normale vragen ook voor elke classicus. Een hooggeleerde gaf mij direct de kous op de kop: wat was de zin van mij zulke informatie te verstrekken, wanneer ik geen (klassiek) Chinees kende (zoals ik zelf braaf aangekondigd had, om ongelukken te voorkomen). En de informatie bleef achterwege. Gelukkig schoot men vervolgens uit andere delen van de wereld te hulp, en men merkte daarbij op, dat het niet nodig is een tekst te kunnen lezen, om te willen weten hoe oud hij is. Volkomen waar, en er

is nog wel meer over te zeggen. Maar ondertussen is vooral het territoriumgedrag zeer opvallend: je bent er niet één van ons, dus scheer je weg.

Een tweede voorbeeld, en nu gaan we ook in dit stuk wat losse einden verbinden: in het vurige debat omtrent *Black Athena* werd als argument in de strijd geworpen, dat Bernal van huis uit een sinoloog is⁷, en dat sinologen zich niet moeten bemoeien met de geschiedenis van het oostelijk Middellandse Zeegebied. Bernal heeft zich begeven op het territorium van de egyptologen, archeologen, semitisten, graeci en oud-historici, en dat mag niet. Het mag niet, want het kán niet: een sinoloog kan het een en ander niet bevatten. Geheel afgezien van de vraag of Bernal al dan niet onzin verkoopt (soms wel, soms niet zal de einduitkomst wel zijn), lijkt mij dit argument absoluut niet valide, en zo reageerde gelukkig ook een enkeling op Internet. Nergens staat dat een sinoloog zich tot in lengte van dagen alleen met China mag bezighouden. Mits... Okay, maar die 'mits' geldt altijd: je moet bijvoorbeeld ook geen muziek maken in het openbaar wanneer je dat niet goed kan. Of Bernal sinoloog is of groenteboer doet niet ter zake, alleen of hij zijn zaakjes op een rijtje heeft. Toch wordt telkens herhaald: 'maar het is een sinoloog!'

Nota bene: het kan ook omgekeerd. Aan de grenzen van de territoria kunnen mensen verschijnen die hun achterban aansporen die grenzen vooral te overschrijden. Zo iemand was in Leiden Harry Pleket, die als hoogleraar oude geschiedenis meermalen heeft opgeroepen de vergelijkende studie van de Romeinse en de Chinese imperia ter hand te nemen. *Not a mouse stirred*. Inmiddels is Pleket weg, én hebben we bij sinologie een wisseling van de wacht gezien. Daar roept nu hoogleraar Schipper op college uit dat een vergelijkende studie van de Chinese en de Romeinse imperia een desideratum is⁸. Noch onder docenten, noch onder studenten van welke gezindte ook zag ik of zie ik veel respons (mea culpa: tijdens mijn toch langdurig verblijf in Leiden eerst als student, later als docent, heb ik nooit een stap in die richting gezet). Het gebrek aan animo is vast geen onwil, maar gevolg van het feit dat de dijken inmiddels dusdanig verzaamd zijn, dat we er niet alleen niet overheen kunnen kijken, maar dat zelfs een beklimming een moeilijke zaak is geworden.

Het voorgaande mag geïnterpreteerd worden als een pleidooi de dijken door te steken, niet om de specialismen weg te spoelen (onmogelijk en naar mijn mening ook niet gewenst), maar om de zo broodnodige synthese een kans te geven. Bij een

⁷ Auteur van het vrij bekende *Chinese socialism to 1907*, Ithaca 1976: even heel wat anders!

⁸ Men kan denken aan comparatief opgezette werken als J.A. Hall, *Powers and liberties. The causes and consequences of the rise of the west*, Oxford 1985, of M. Elvin, *The pattern of the Chinese past. A social and economic interpretation*, Stanford 1973, maar dan toegespitst op de Oudheid.

dergelijk pleidooi werpt men tegen: het wordt niks, het kan niet. Boven heb ik al aangegeven dat naar mijn mening elke synthese gebrekkig zal zijn, en hoe hoger het niveau, hoe gebrekkiger. 'Gebrekkig' betekent dat de specialist er gaten in kan schieten, zoals in het geval van Bernal's *Black Athena*. Of 'gebrekkig' ook 'slecht' betekent, hangt af van de vraag of die gaten zo groot in getal zijn, of op zulke kritieke plekken zitten, dat de hele structuur in elkaar valt. Dat hoeft niet, en een per definitie gebrekkige synthese kan toch 'goed' zijn, in die zin dat de structuur blijft staan (tot de slopers komen omdat we inmiddels een betere hebben).

Een tweede, nieuwerwetsse tegenwerping zegt dat de beweegredenen om een geografisch brede synthese te produceren vaak de verkeerde zijn: het is *politically correct* om je niet langer met bijvoorbeeld 'de Grieken' 'de Romeinen', 'de Verlichting', bezig te houden, maar de bestudering van al deze *dead white males* minstens te combineren met (zo niet te vervangen door) de studie van de nodige zwarte, gele en rode mannen, én vrouwen. Wie dus bij het zich nu vestigende PC-establishment in de gratie wil raken, doet er goed aan een synthese te produceren die zich aan de bestaande grenzen tussen disciplines niets gelegen laat liggen.

Accoord, modische en opportunistische beweegredenen zullen ongetwijfeld meespelen. Maar het kan ook anders: ik zelf ben de afgelopen jaren in de FRONS meermalen te hoop gelopen tegen de verering voor de Oudheid met een kamerhoge O, als zou het een uniek tijdperk zijn geweest. Elk tijdperk is uniek, elk tijdperk verdient aandacht, niets is unieker dan uniek. Dat de Grieks-Romeinse wereld 'de erflaters' van onze beschaving zijn, en daarom meer aandacht verdienen, is een argument waar ik ook weinig geduld mee heb. Het impliceert evolutionaire, zelfs teleologische wijzen van naar de geschiedenis kijken, waar de geschiedfilosofie al lang geleden mee heeft afgerekend. Invloeden constateren mag en moet, maar er dient vooral niet teveel tijd aan besteed te worden: het interessante is immers niet zozeer waar een idee of ding vandaan komt, maar wat er vervolgens mee gedaan wordt.

Ik zeg heel beslist *niet* dat we moeten stoppen met aandacht schenken aan de 'antieke wereld': hoe meer aandacht, hoe mooier; de antieke wereld moet alleen van zijn voetstuk worden gesleurd. Dat nu is mijns inziens een fundamenteel probleem met Bernal's *Black Athena*: Bernal is een strijder tegen racisme en vooroordeel, maar zijn eigen boek kan niet door de beugel! Ondanks al zijn gefulmineer tegen de vervalsing van de geschiedenis door de witte wetenschapper, is voor Bernal Afrika alleen maar interessant omdat het invloed heeft uitgeoefend op Griekenland, waar door die Afrikaanse invloed iets moois opbloeide, wat dan uiteindelijk leidt tot ons en tot

Bernal. Terwijl de enige juiste en aanvaardbare reden om Afrika interessant te vinden, is omdat Afrika om zichzelf wil interessant is. Het moet ook niet zo zijn, dat de Grieken of wie dan ook van hun voetstuk gestoten worden, om er vervolgens anderen op te hijsen. *Ex Africa lux*, en zo meer. Pas als *alles* naast zijn voetstuk staat, kunnen we de voetstukken opdoken, en kunnen we met meer gemak aan de synthese gaan werken. Misschien geeft er dan iemand gehoor aan de oproep van Pleket en Schipper. Heeft er al eens een classicus een bijvak klassiek Chinees gedaan? Of een sinoloog een bijvak Grieks?

"Ja, hallo! Dat stond niet
in het scenario!"